

YAZAR: Sayın Tolgahan Glyiyen
KONU: Anadolu Türklerinde Mayalı Ekmek & Ahmet Haşim ve Celal Şengör
YAYIMLANMA TARİHİ: 29 EKİM 2023
BELGE NO: M-14-1325-2023-D21
DOSYA NO: 0021
SAYFA SAYISI: 23

www.tmdh.net

www.worldturkishcuisine.com

KONU: Anadolu Türklerinde Mayalı Ekmek & Ahmet Haşim'in Mektubu ve Celal Şengör

- 1919 Yılında Anadolu'sunda Hangi Ekmeklerin Yapımı Neden Tercih Edilmiş Olabilir? (Sayfa 2,)
- 1919 Yılında Mayalı Ekmek Yapabilenler Nerede Olabilirlerdi? (Sayfa 7,)
- "Anadolu Türkleri Mayalı Ekmek Bilmezdi" İddiası Neden Zıvalıktır? (Sayfa 11,)
- Cumhuriyetimizin Yüzüncü Yılı Kutlu Olsun (Sayfa 18,)
- Ahmet Haşim'in 3 Eylül 1919 Tarihli Mektubu (Sayfa 19,)

YOUTUBE PAYLAŐIMI

- <https://youtu.be/VhY2-AVFidc>

1919 Yılıının Anadolu'sunda Hangi Ekmeklerin Yapımı Neden Tercih Edilmiş Olabilir?

Sayın Celal Şengör çok önceleri katıldığı bir programda 1919'ların Anadolu'sunda dönemin dünyasında yaşanan savaş şartlarını yeterince değerlendirmeden ekmekle ilgili bazı talihsiz cümleler kurmuştu. Ekmekle ilgili olarak uzun yıllar önce yapmış olduğu o açıklamaları arşivlerde bulmak mümkündür. Bu konu üzerine yazı yazmaya o günlerde gerek duymamıştım. Ancak 30 Ağustos 2023 tarihli bir söyleşide konuyu tekrar paylaşınca bu yazıyı kaleme almaya karar verdim.

Ahmet Haşim'in Anadolu insanının beslenmesi ve ekmekle ilgili olarak mektubunda değindiği cümlelere dayandırdığı o sözleri bu yazımda tüm insanların anlayabileceği şekilde anlatmaya gayret göstereceğim. Ayrıca Ahmet Haşim'in mektubunda yer alan tüm ifadelerin gerek dönemin ağır savaş şartlarının getirdikleriyle gerekse Anadolu insanını yıllarca ihmal etmiş olanların görmezden geldiklerinin neticeleriyle de değerlendirmemiz gerektiğini düşünüyorum. Şunu da unutmamak gerekir ki eleştirilebilecek tüm unutulmuşluklara, ihmallere rağmen ve elbette birinci dünya savaşının getirdiği büyük acılara, bütün o olumsuzluklara rağmen; Anadolu Türkleri "mali durumumuz kurtuluş savaşı vermeye ya da genel durumumuz özgürlüğümüzü kazanmaya müsait değil." diyenlerin fikirlerini çöpe atabilmeyi başarmıştır. Yani Ahmet Haşim'in mektubunda yer alan tüm ifadelere şu açıdan da bakmakta fayda vardır: Anadolu'daki kongreleri de hatırlayalım. O zor dönemlerde Mustafa Kemal Atatürk dışında neredeyse herkes ciddi olarak manda ve himaye istiyor ya da bu fikre meyil ediyordu. Hatta bazıları "genel ve mali durumumuz istiklale veya kurtuluş savaşına engeldir." diyerek manda ya da himayeci söylemlerde de bulunabiliyordu.

Ahmet Haşim'in mektubu dolaylı ya da doğrudan olarak bu insanların mandacı ve himayeci söylemlerine bir gerekçe olarak gösterilebilir miydi?

Öncelikle Ahmet Haşim'in 1917 yılında "İaşe-i Umumiye İdaresi Heyet-i Teftişiyesi"ndeki vazifesi gereğince Niğde, Nevşehir ve çevresinde bulunduğu sıradaki izlenimlerinin yanı sıra Anadolu izlenimlerine 1919 senesinde geldiği Nevşehir Güvercinlik köyünden de bahsederek devam ettiği tarihi kaynaklarda geçiyor. Yani 1917 ile 1919 yılları arasında kendisinin Anadolu'da bulunduğunu söyleyebiliriz. Ve 3 Eylül 1919'da Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey'e çalışmanın son sayfasında yer vereceğim o mektubun gönderildiği bilgisi var. Elbette mektubun yazıldığı döneme, yıla ve Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey'e gönderildiği söylenen tarihe bakarsak Ahmet Haşim'in mektubunu okuyanların hissedip mantıken de düşünecekleri ilk şey herhalde büsbütün bir ümitsizlik olurdu. O zaman şöyle diyebilir ya da sorabilir miyiz? Paylaşılış, gönderiliş tarihi itibarıyla o mektup kurtuluş savaşının başarıya ulaşma ümitlerini azaltıp milletin moralini tamamen düşürmeye yarayan bir mektup olarak nitelendirilebilir miydi? Peki öylesi tasvirlere sahip bir yazının ya da mektubun o dönemde hemen paylaşılmasına ve bunun Refik Şevket Bey'e 3 Eylül 1919'da gönderilmesine neden ihtiyaç vardı?

Yine de Türk milleti tüm o ağır şartlarda Balkanlar, Çanakkale, 1'inci dünya savaşları gibi en çetin savaşların yaşandığı dönemlerde en ağır ve en zorlu şartlar altında bile Ahmet Haşim'in mektubunda tasvir edilen her şeye rağmen bağımsızlığını kazanmasını bilmiştir.

Elbette Celal Şengör kendi alanında ve bilgi sahibi olduğu konularda önemli bir eğitimci olarak Türkiye'de dikkate alınması gereken isimlerden biridir. Ama bu durum kendisini her alanda konuşabildiği konularla ilgili bilir kişi, yetkili otorite veya uzman yapmaz. Burada değerlendireceğim hususlarda farklı ve geniş bakış açıları olmaksızın konuları yeterince kavrayabilmiş olacağımızdan da asla bahsedemeyiz. Sayın Celal Şengör'ün Anadolu Türklerinin 1919 yılındaki beslenmesi konusunda alıntılar yapabildiği kaynakları yazmış insanların tek yönlü dar bakış açılarını alıp bunları başlı başına bilimsel olarak kaynak kabul edilebilirliğini de asla savunamayız. Mantıkla ve geniş bir bakış açısıyla o döneme baktığımızda bazı şeylerin mevcut veriler ışığında bilimsel olarak kabul edilebilirliğinin neden mümkün olamayacağına bu çalışmamda herkesin anlayabileceği şekilde yer verebilmeyi ümit ediyorum.

Sayın Celal Şengör, 3 Eylül 1919 tarihinde Ahmet Haşim tarafından İstiklal harbi dönemindeki Anadolu insanımızın beslenmesini de aktaran bir mektubu alıntılı olarak katıldığı çeşitli platformlarda kendi yorumuyla beraber Anadolu Türklerinin mayalı ekmek yapmayı bilmediğini iddia ederek insanlarımızı aktarıyor. Mektubun tarihi, o tarihe gelen süreçte neler yaşandığı ve her açıdan nasıl bir döneme denk geldiği de çok önemlidir. Bunları ilgilendiren meseleler de çok detaylı şekilde irdelenerek dikkate alınmalıdır. O tarihler çok farklı açılardan da dikkate alınmalı.

Şimdi biz şu açıdan dikkate alalım: Atatürk, Anadolu'da insanlarımıza bir ümit olarak bazı adımlar atmaya başlıyor. Ve 19 Mayıs 1919 ile o mektubun tarihi olan 3 Eylül 1919 arasında Mustafa Kemal Atatürk'ün attığı adımların hepsinden Anadolu insanının durumunu yerine göre ağır kelimeler kullanarak bile mektubunda tasvir ederek yazmış olan Ahmet Haşim'in de haberdar olmaması imkânsızdır diye düşünüyorum. İşte burada düşünüp sormamız gerekenlerden bazıları şunlardır: Atatürk Türk milletine umut olarak ortaya çıkıp manda ve himayeyi kesin olarak reddedip 'ya istiklal ya ölüm' parolasıyla tam bağımsızlık yolunda çok önemli adımlar atıyor. 3 Eylül 1919 tarihli mektuba kadar da çok önemli çalışmalar yapmışken neden Ahmet Haşim, Manisa Milletvekili Refik Şevket'e böyle bir mektup gönderme gereği duymuştur? Diye düşünmemiz ve bu yazımın 2'inci paragrafında değinmiş olduğum konuları tekrar hatırlamamız gerekir.

Şimdi isterseniz 19 Mayıs 1919 ile Ahmet Haşim'in yazdığı mektubun tarihi olan 3 Eylül 1919 arasında neler olmuş ona bir bakalım:

- 19 Mayıs 1919: Mustafa Kemal, salı günü sabah saat sekizde Samsun'a çıktı.
- 28 Mayıs 1919: Mustafa Kemal Paşa, Havza'da yayınladığı genelge ile Kurtuluş Savaşı'nı başlattı.
- 21-22 Haziran 1919: Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da millî mücadeleyi başlatan, Amasya Genelgesini yayınladı.
- 25 Haziran 1919: Mustafa Kemal Paşa, Amasya'dan Sivas yoluyla Erzurum'a hareket etti.
- 3 Temmuz 1919: Mustafa Kemal Paşa, "Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" toplantısına katılmak üzere Erzurum'a geldi.
- 8 Temmuz 1919: Mustafa Kemal Paşa, çok sevdiği askerlik mesleğinden istifa etti. Türk ulusunun bir kişisi olarak vatani ve ulusu kurtarmak için çalışmalara başladığını açıkladı.
- 23 Temmuz 1919: Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nde, Temsil Heyeti Başkanlığı'na seçildi. Bu toplantıda, "Misak-ı Millî Kararları" kabul edildi.

Ahmet Haşim'in mektubu Sivas Kongresinden bir gün öncesinin tarihini taşıyor. 4 Eylül 1919'da ise Sivas kongresi toplanıyor ve Mustafa Kemal Paşa Sivas kongresi başkanlığına seçiliyor. Peki Sivas kongresinin anlamı nedir? Bunun cevabını bilenler de bilir. Bu yüzden tamamını detaylıca uzun şekilde yazmaya gerek yok. Özetle: Sivas kongresinde milletin tam bağımsızlığı ve hürriyeti için sonuna kadar direnilmesine karar verilmiştir. Evet, Ahmet Haşim'in mektubunda yer alan tüm o olumsuzluklara rağmen manda ve himayeyi kesin olarak reddeden bir irade ortaya konulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'ne gidecek olan milli mücadelenin silahlı dönemi başlamıştır. İşte Mustafa Kemal Atatürk o mektubun yazılış tarihi olan 3 Eylül 1919'a kadar tüm bu adımları Türk milletini örgütlemek için atarken, bilinen bilinmeyen tüm o ağır şartlara rağmen manda ve himayeyi reddederek milleti kurtuluş savaşına hazırlamak için gece gündüz çalışırken; Ahmet Haşim de o mektubu kaleme alıyordu. Bu açıdan baktığımızda ister istemez birçok soru aklıma geliyor.

Ahmet Haşim bunu dönemin Manisa milletvekiline göndermekle neyi amaçladı? “Genel durumumuz kurtuluş savaşına ve özgürlüğümüzü kazanmaya müsait değil” diyenlere bir destek olmasını mı istedi? Bu mektubu ya da yazıyı yazıp daha sonra hatıratı olarak ortaya çıkartamaz mıydı? Mustafa Kemal Paşa, Türk milletine ümit veren o çalışmaları yaptığı sırada böyle bir mektubu veya yazıyı milletin kurtuluşu için yapılan çalışmaları göz önüne alarak en azından kurtuluş mücadelesine saygı gereği yazdığı yazıyı daha sonra ortaya çıkartamaz mıydı? En azından Ahmet Haşim, şunu diyemez miydi? “Milletin bağımsızlığı ve geleceği için çok önemli çalışmaların yapıldığı dönemlerdir. Bunlar gerçeklerimiz de olsa bunu şimdi değil, daha sonra paylaşmak çok daha doğrudur. Bu dönemlerde milletçe moralimizi yüksek tutmalıyız.” diyerek milletimizin tüm ağır şartlara rağmen morale ihtiyacı olduğunu düşünüp o mektubunu, yazısını hatıratı olarkten bile olsa başka bir zaman, çok değil 1-2 yıl sonra bile olsa ortaya çıkartamaz mıydı?

O mektubu kime gönderecekse, gönderdiği kişi de bunu kimlerle paylaşacaksa bunları Atatürk’ün o adımları attığı dönemde değil de başka zaman yapamazlar mıydı? Ahmet Haşim tarafından yazılmış öyle bir mektubun o an o vakitte istiklali için çabalayan insanların morallerini olumsuz etkilemek dışında milli mücadeleye ne gibi bir katkısı olabilirdi? O mektupta yazılmış ağır kelimeler de var. O mektupta olan şeylerin sorumlusu istiklali için milli mücadeleye moralleri yüksek tutarak kararlılıkla devam etmeye çalışan Mustafa Kemal ve Türk milleti miydi? Değildi! O halde bu mektubun Ahmet Haşim tarafından resmî bir rapor olarak yazılıp görevli olduğu kuruma gönderilmesi ve bunu yaparken de mektuptaki ağır kelimeler yerine resmiyete uygun bir üslupla Anadolu’daki insanların o halde olmasının tüm sebeplerine de değinilerek yapılmış olması gerekmez miydi?

Her şeyden evvel 1919 yılının dünyasının içerisinde bulunduğu şartları çok iyi bilmek ve konuları anlayabilmek için dünyanın en kanlı savaşlarının yaşandığı coğrafyalarda yaşanan sıkıntılarla beraber ağır acıların neleri, hangi sektörleri hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkileyebildiğini de düşünüp anlayabilmek gerekir. Çok büyük savaşların yaşandığı dönemlerin sebep olduğu sıkıntılara ve o sıkıntılardan etkilenen insanların savaşlarda nasıl beslenmek zorunda kalabildiğine de bakmanız gerekir. Böylece yıllarca sürebilen ağır savaş dönemlerinde hangi tür yiyeceklerin ya da ekmeklerin tercih edilebildiğine ulaşabilirsiniz. Ne yazık ki Sayın Celal Şengör, dünya tarihindeki ağır savaşlarda ne tür beslenme şartlarının olabildiğine hiç değinmeden Ahmet Haşim’den alıntılar yaparak ekmek ve beslenmeyle ilgili taraflı bakış açısı olarak nitelediğim sözleri tekrarlamaya devam edebiliyor. Celal Şengör şunu aktarıyor: “Anadolu köylüsü mayalı ekmek yapmayı bilmiyor. Ahmet Haşim: Anadolu diyor mayalı ekmek yapmayı bilmez diyor.”

Yazının konu bütünlüğü için binlerce yıllık ekmeğin tarihine uygarlıkların başlangıç tarihinden başlayıp anlatmaya hiç gerek yok. Ama bu çalışmama ek olarak bu konuyu da araştırmanızı ve okumanızı öneririm.

Anadolu'da özellikle son yıllarda önemini kavrayabildiğimiz Göbeklitepe gibi ören yerlerimiz varken biraz yakınıımızdaki Mezopotamya'ya veya çok daha uzaktaki Mısırlıların coğrafyasına kadar uzanmaya da gerek yok. Ama gerek Anadolu gerekse Mezopotamya coğrafyasının Mısır coğrafyasıyla olan bağlantısı üzerine araştırmalar yapıp düşünmemiz de önemlidir.

Mantık yürüterek konuya herkesin anlayacağı şekilde nasıl yaklaşmamız gerektiğini anlatmaya çalışacağım. Güney Doğu Anadolu bölgemizde günümüzden 12 bin yıl öncesinin kalıntılarının yer aldığı Göbeklitepe'deki siyez buğdayı gibi bulgular da gösteriyor ki ilk buğdayın Anadolu'da Göbeklitepe'de doğmuş olma ihtimali oldukça yüksektir.

Ekşi maya ise 5000 yıldır bilinen en eski ekmeğin hamuru mayalaması yöntemidir. Medeniyetler beşiği olarak nitelenen Anadolu'da yaşamış olan tüm medeniyetler de göz önüne alındığında; sanki bundan 100-104 yıl önceye kadar Anadolu Türkleri ya da Anadolu'da yaşamış insanlar Anadolu'da mayalı ekmeğin hiç yapılmıyordu, hiç yapmamışlardı. Yüzyıllar içinde farklı medeniyetlerle komşuluk yapıp etle tırnak gibi birlikte de yaşayabilmiş ve kaynaşabilmiş olan Anadolu insanımız uzun yıllar önce mayaladığının farkında bile olmasa günümüzün tabiriyle mayalama işlemini eski tekniklerle sanki hiç yapmamış... İlk buğdayın belki de ilk tarımın yapıldığı coğrafyada sanki binlerce yıldan beri Anadolu insanı mayalı ekmeği hiç keşif etmemiş, öğrenip etrafına öğretmemiş miydi?

Osmanlı döneminde yapılan savaşlarda da neredeyse dünyanın her köşesine insanını gönderen Anadolu Türkleri için yani Anadolu insanı için "Mayalı ekmeğin yapmayı bilmiyorlardı." tezini savunmak çok büyük bir saçmalaktır diye düşünüyorum.

Elbette göçebe olarak yaşanan ve büyüklü küçüklü savaşların olabildiği hatta her zaman savaşa hazır şekilde yaşanılması zorunluluğu olan dönemlerde mayasız ekmeğin daha kolay çok daha çabuk yapıldığı hem de mayalı ekmeğe göre çok daha uzun ömürlü olduğu için tercih edilmiştir. Ancak bu da Türklerin yoğurtla bile olsa farklı ekşi mayalar kullanarak ekmeğin yapmamış olduğu sonucuna bizi asla ulaştırmaz. Nitekim bir Türk ekmeği olarak dünyada kabul edilen bazlama "Turkish FlatBread" olarak dünyada tanınır. İngilizcede FlatBread ifadesi aslında bazlamadır. Bu bir nevi göçebe dönemlerde yapılan mayasız ekmeğimizin lavaşa veya yufkaya atıftır da diyebiliriz. Ve Türk ekmeği olarak yüzyıllardan beri Anadolu'da bilinen bazlama yine uzun yıllardan beri Anadolu coğrafyasının içinde bulunduğu değişken siyasal, ekonomi ve savaş ortamına göre hem mayalı hem de mayasız olarak şartlara göre yapılmıştır. Savunulabilir mantıklı tezler üretip üzerine düşünmemiz gerekir. Genellikle sürekli hareket halinde ve savaşlarla at sırtında gezebilen Türklerin daha uzun süreçler ve ekipmanlar gerektiren ekmeğin yerine hızlı pişirilip tüketilen ve daha uzun ömürlü olabilen ekmeği, yiyecekleri tercih ettiği bilindiği gibi; barış halinde yerleşik düzende olduklarında mayalı ekmeği yaptıkları da bilinmelidir.

Ağır savaş yıllarında olan Ahmet Haşim'in Anadolu coğrafyasını ziyareti sırasında kendisinin önüne mayasız ekmeğin konması asla Türklerin mayalı ekmeğin bilmediğine bir delil oluşturmaz. Çünkü savaşın getirdiği ağır şartlar vardır. Yine unutulmaması gerekir ki Anadolu ve günümüzün Türkiye toprakları dünyanın tutunması en zor coğrafyasının belki de başında gelmektedir. Binlerce yıl içerisinde bu topraklar üzerinde nice uygarlıklar, nice medeniyetler ve nice uluslar yaşamış ancak birçoğu bir şekilde sadece tarih kitaplarında kalmak zorunda kalarak günümüze dek ulaşamamışlardır. Bunca medeniyetin gelip geçtiği bu zor coğrafyada büyük ve ağır bedeller ödeyerek günümüze kadar ulaşabilmeyi başarabilen tek ulus Türkler olmuştur. Bunu başarabilmenin nedenlerini tarihin her döneminde ödemek zorunda kalmış olduğumuz ağır bedellerle birlikte de düşünmemiz elbette çok önemlidir.

Mayanın bilimsel olarak varlığının 1859 yılında keşif edildiği bilgisi de mayalı ekmeğin bu tarihten önce ya da 1700'lerde veya çok önceleri hiç yapılmamış olduğunu da asla göstermez. Çünkü çeşitli uygarlıklar mayanın bilimsel olarak varlığı keşif edilmeden çok önce de ekmeğin hamurunu, bugünün tabiriyle mayalama işlemini gerçekleştirerek hazırlamıştır. Bu durum şuna benzer: Yer çekimini ele alalım. Yer çekiminin bilimsel olarak varlığı onun varlığının insanlar yoluyla anlaşılmasına kadardır. O ana kadar yerçekimi yoktu hiç olmamıştı iddiasında kim bulunabilir? Albert Einstein'ın $E=mc^2$ denklemindeki karşılık bu formül keşif edilmeden önce de vardı. Elektrik, ses ve akım frekansları da Nikola Tesla'nın onlarla ilgili yaptığı önemli çalışmalarından önce de doğada vardı. Yıldırım ve şimşegin yüksek gerilimli elektrik akımı boşalması olduğu taş devrindeki insanlar tarafından bilinmese de elektrik o zamanlar da vardı. İnsanların mağaralarda yaşadığı dönemlerde bazı mağaralarda da metan gazı vardı. Ancak o insanlar metan gazının bilimsel olarak ne olduğunu anlayamadıkları için derinliklerde yaşanabilen baygınlıkları, zehirlenmeleri ya da ölümleri herhalde ilk dönemlerde lanetlenmiş bölge diyerek açıklayabiliyorlardı. Oysaki bölgede lanet değil, insanlar tarafından solunduğunda ölümlere neden olabilen metan gazı gibi zehirli gazlar vardı. İşte ekmeğin mayası da mayalar da bir bakıma böyledir ve tıpkı bu örneklerle benzerlik gösterir. Bilimsel olarak varlıkları keşif edilene kadar günümüzde yiyeceklerde, içeceklerde kullanılan tüm mayalar keşif edilmeden önce de doğadaydılar ve insanlar bu mayaların varlığını bilimsel olarak bilmeseler de pişirdikleri ekmeklerin hazırlık sürecinde ortaya çıkmasını sağlayıp kullanabiliyorlardı.

Mayalı ekmeğin Anadolu'da ekşi maya ile yapıldığı hatta o ekşi mayaların atadan miras olarak devam ettirildiğine dair yaşayan canlı kaynakların beyanatları da vardır. Araştıranlar bunlara da ulaşabilirler. Elbette onlarda yıllara meydan okuyan dedelerimiz ve ninelerimizdir.

1919 Yılında Mayalı Ekmek Yapabilenler Nerede Olabilirlerdi?

Uzun yıllarca atalarını, erkeklerini hatta tüm ailelerini, yeri gelince analarını ve çocuklarını bile savaşa gönderen hatta nüfusunun çok büyük çoğunluğunu savaşlarda kaybeden Anadolu'da neden mayalı ekmeğin yapan insanlar yoktu?

Savaş yıllarında hem de dimi... Böyle mi sormalıyız yoksa mayalı ekmek yapacaklara ne olmuş olabilirdi ve şartlar hangi tür ekmekleri hazırlamayı gerektiriyordu diye mi sormalıyız?

Ekşi mayalı ekmek 3'üncü günden sonra kurumaya başlar mı? Başlar. Eğer buz dolabına konursa 15 gün dayanır mı? Buzdolabı varsa belki dayanır. Peki o yıllarda buzdolabı var mıydı? Yoktu. Peki o yıllarda acımasız savaşlar var mıydı? Vardı. O zaman insanlar daha çok hangi tür ekmeklere yönelmiş olmalılar? Elbette elektrikle çalışacak olan buz dolabının olmadığı yıllarda çok daha uzun ömürlü olacak olan, kolay hazırlanıp kolay pişirilecek olan savaşımlara, kıtlıklara ve yokluklara en uygun ekmek türlerine yönelmiş olmaları gerekirdi dimi? Tabi toprak ekip, hasat yapabilecek, buğdayı öğütüp un elde edecek insan gücünün neredeyse tamamını köylerinde tutmak yerine savaş cephelerine dağıtmak zorunda kaldıysanız; o zaman daha büyük zorluklarda beraberinde gelir. İşte o zaman hem yoklukla hem besinler açısından kıtlıkla ve bir yandan da savaş cephelerinde düşmanlarla mücadele etmeniz gerekir.

Evet şimdi neden 1919 yılında Ahmet Haşim veya bir başkası ya da İstanbullu batı aşığı bir beyzade Anadolu'yu ziyaret ettiklerinde Anadolu Türklerinin köylerinde niye ağızlarına layık mayalı ekmek bulamadılar **diye mi soracaksınız?** Sorarsınız tabi... Bugün karnınız tok sırtınız pek... O dönemleri siz hiç yaşamadınız ki, birçoğunuz o dönemdeki insanların ne hissettiğini nelerle cebelleştğini hiç hissetmeye çalışmadı ki, elbette soracaksınız. O dönemlerde karnınız tok sırtınız pek olarak yaşamış olsaydınız belki alışmış olduğunuz tokluk sizi Anadolu'ya da gitmekten bile alı koyardı. Ya da görev icabı gittiğinizde sadece içinde olduğunuz şartlardan sürekli şikâyet ederdimiz.

Elbette Ahmet Haşim'in savaşlar sırasında Anadolu'da eksik ve yetersiz beslenme konusunda neler yazdığını tek taraflı olarak insanlara aktarabilirsiniz. Ama o mektuba yazması gerekirken hiç yazılmamış olan konuları da düşünüp insanlara anlatmayacak mısınız? Niye anlatmayacaksınız?

10 farklı cephede savaşan, gazi veya şehit olan Anadolu insanınının 1919'da Ahmet Haşim'e mayalı ekmek yapıp sunamadığı için bugün ne yapmalıyız? Üzülmeli miyiz? Ne yapmamızı veya ne söylememizi beklerdiniz? Mesela Celal Şengör'ün alıntılıdığı Ahmet Haşim'in tek taraflı bakış açısını yansıtan cümlelerini bilimsel açıklamalarımız gibi değerlendirip "Türk mutfağının ekmek kültüründe bundan 104 yıl önce mayalı ekmek yoktu" çıkarımı yapabilecek olanların zırvalarına inanıp bu saçmalığı mı savunacağız? Bu saçma teze dayanak olarak da Ahmet Haşim'in mektubunu mu alıntılatacağız? Bunu yapmak bilimsellikle falan açıklanamaz. Bunu yapmak ancak saçmalık olarak nitelendirilebilir.

Anadolu'da 200 yıllık olduğu bilinen ata yadigarı ekşi mayalarının olduğunu söyleyen canlı ve yaşayan insanlarımız günümüzde bile varken bu zırvaların ne tarafını elle tutup savunacağız?

Anadolu'daki annelerimizin Anadolu köylerine ziyarete gelen Alman doktorlara ve Ahmet Haşim'e mayalı ekmeği yapmakla vakit geçirmek yerine niye vatan derdine düştüklerini, niye savaşın şartlarına göre beslenmeye çabaladıklarını, niye kağı arabalarında ve sırtlarında cephelere top mermisi-cephane taşıdıklarını mı düşünmeliyim? Yoksa aşağıdaki ifadelerle hem sürekli şikâyet eden hem de İstanbul'a döneceği için sevinen Ahmet Haşim'in derdini Türk milletinin o dönemdeki bağımsızlık mücadelesiyle bir mi tutmalıyım? Ahmet Haşim, aşağıdaki ifadelerle o dönemde İngiliz işgali altında bulunan İstanbul'a döneceği için belki de çok seviniyordu. Çünkü döneceği için üzülmediğini ve nedenlerini mektubunda belirtiyordu. O, İstanbul'a dönerken Anadolu Türkleri ve annelerimiz çocukları kucaklarında hem sırtlarında hem de kağı arabalarıyla cephelere cephane bile taşıyacak kadar fedakardılar. Ahmet Haşim Kurtuluş mücadelesine manen bile olsa destek olmak için hangi fedakarlığı yapmıştı?

Tüm ağır şartlara rağmen vatanın bağımsızlığı için bir tarafta çabalayan Anadolu Türkleri varken; Ahmet Haşim zararından bahsedip İstanbul'a döneceği için şu sözlerle belki de seviniyordu diyebilir miyiz: "...Anadolu seyahati artık benim için nihayet buluyor demektir. Bundan da üzgün değilim. Niğde teftişi son bulmuştur. İâşe heyet-i teftişiyesine girdiğim günden beri kazandırmış olduğum tutar iki bin liraya varmıştır. Benim zararım ise pek çoktur. Öncelikle sağlığım bozuldu. Hayli keçi eti yedim. Birçok da gereksiz masraflar ettim ve rahatımdan da birçok şey kaybettikten sonra yerimden de oldum. Yakında, belki, üç gün sonra İstanbul'a gidiyorum."-Ahmet Haşim

Peki Anadolu'ya kadar gelip köylerde teftiş yapıp o mektubu yazan ve sürekli şikâyetlerde bulunan Ahmet Haşim o dönem İngiliz işgali altında bulunan İstanbul'a dönmek yerine cephe gerisinde de olsa, maddiyatı geçtim manen bile olsa milli mücadeleye, kurtuluş savaşına en ufak bir katkı sağlamış mıydı? Kendisi şair idi. Yazacağı şiirleriyle bile olsa milletimizin moraline katkı olsun diye herhangi bir katkı sağlamış mıydı? Varsa ne gibi katkılar sağlamıştı? Katkı sağlamak gibi bir derdi olmuş muydu?

Evet, Ahmet Haşim 1919'da yazdığı mektupta beslenme ve ekmeği konusunda şikâyet etmiş ve "Anadolu Türklerinin karınları kurtlarla yüklü ve kanları bu kurtların salgıladığı parazitlerle dolu bulunuyor. Cinsi, yakın bir yok olma ile tehdit eden bu hâlin sebebi neymiş bilir misin? Beslenme eksikliği." Gibi cümleleri Türk milletine ümit olacak olan milli mücadele kararlılığının ortaya koyulmaya başladığı çalışmaların yapıldığı dönemlerde kurabilmiştir.

Beslenme eksikliklerinin veya İstanbullu beyzadelerin ağızlarına layık dışı çıtır içi yumuşacık mayalı ekmeğin Anadolu köylerini ziyaret edebilen Alman doktorların ya da Ahmet Haşim gibi düşünenlerin önlerine neden konulmadığını mı şimdi düşünmemiz gerekir? Yoksa asıl başka soruları sorup o soruların cevaplarını mı düşünmemiz gerekir? Savaş yıllarında beslenme eksikliklerinin birinci dereceden asıl sebeplerinin neler olabileceğini acaba kaç kişi düşünüp sorgulayabilmektedir?

Tarlayı kim sürecek, hasadı kim yapacak? Cephelere kim gidecek? O çok sevilen ve savaş yıllarında Ahmet Haşim'in şikâyet edip yazdığı mayalı ekmekleri ve güzel aşları kimler yapacak? Erler, erkekler analar ve çocuklar mı? Peki onların büyük çoğunluğu acaba hangi cephelerde vatanlarının müdafaası için savaşmışlardı? Acaba kadınlarımızın kaçığı savaşan erlerin cephe gerisindeki hastaneler, aş pişirilen mutfaklar için çalışmışlardı? Acaba nerelere kağnılarla veya sırtlarında cephane taşımakla meşguldüler? Hangi cephelerde şehit veya gazi olmuşlardı? Kaçığı geri dönebilmişti? İsimleri bugün hatırlanıyor mu? Acaba kaçığı isimsiz kahraman olarak kaldı? Bugünlerimizin ne kadarını acaba o isimsiz kahramanlara borçluyuz? Acaba Anadolu insanı tarlasını sürüp hasadını yapacak ve besinini üreterek ekmeğini yapacak olan insanlarından ayrı düşmüş olabilir miydi? Neden ayrı düşmüşlerdi?

Bunlar gibi detayları hiç düşünmeden, mektubun tarihine bakıldığında da Ahmet Haşim'in Türk milletinin bağımsızlık mücadelesine zerre katkısı olmayan ama sadece şikâyet olarak algılanabilecek cümlelerine dayanarak ucu Türk mutfağına ve ekmeğin kültürümüze dokunacak cümleler kurup laflar söylemekten evvela bilimsel olarak çekinmek hatta utanmak gerekir diye düşünmekteyim.

Ahmet Haşim ile ilgili olarak Kurtuluş Savaşına zerre katkısı olmadığı düşüncesine veya sonucuna nasıl vardığımı soranlar da olabilir. İzninizle bunu da açıklayım. Sayın Celal Şengör katıldığı programların birinde yazdığı kitabı eline alarak Ahmet Haşim'in kim olduğunu tanıtırken şu cümleleri kuruyor ¹: "Şimdi Ahmet Haşim kimdir? Ahmet Haşim bizim meşhur bir şairimizdir. Bağdat doğumludur. Ama Ahmet Haşim ondan sonra Düyûn-ı Umûmiye'de çalışmıştır. Yani devletin (Osmanlı Devleti) bütün maliyesinin ne rezil durumda olduğunu görmüştür. Yedek subay olarak bütün Anadolu'yu dolaşmıştır. Birinci Dünya savaşında...Durumun ne olduğunu görmüştür. Ölümüne yakın zamanlarda da Frankfurt'ta biliyorsunuz hastanede yattı. Ondan sonra Türkiye'ye gelip öldü zaten. Ömrü fazla vefa etmedi. Fakat bu nesil hem dışarıyı hem bizi çok iyi tanıyan bir nesil." -Celal Şengör

Celal Şengör'ün Ahmet Haşim'i anlattığı bu cümlelerden yola çıkarak birçok soru sorabiliriz. Atatürk'te bir Osmanlı subayı idi. Mustafa Kemal de hem dışarıyı hem bizi iyi tanıyordu. Ama Mustafa Kemal'in neslini Ahmet Haşim'in neslinden ayıran çok önemli konular var. Atatürk ile zaten Ahmet Haşim'i kıyaslayıp karşılaştıramayız ancak Atatürk bizzat cephelerde de savaşmış ve gezmediği yer kalmamıştı. Celal Şengör'ün kurduğu bu cümlelerden yola çıkınca da Ahmet Haşim hakkında beni en çok düşündüren sorulardan biri elbette neden Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesine zerre kadar da olsa, manen bile olsa katkı vermek için milletimizin yanında yer almadığı ile alakalıdır. Kendisi Anadolu'nun neredeyse tamamını geziyor. Durumu inceliyor ve raporlar oluşturuyor. Şikayetlerini ayrıca Manisa Milletvekiline mektup olarak gönderiyor. Sayın Şengör "Ömrü fazla vefa etmedi" diyor.

Ancak tüm Anadolu'yu aynı zamanda yedek subay olarak gezip şikâyetler yazmak dışında kurtuluş sürecine manen bile olsa zerre katkı vermeyen Ahmet Haşim, kendi anlattığı tüm o olumsuz şartlara ve şikayetlere rağmen zaferin kazanıldığına şahit oldu. Kendisi 1933 yılında vefat etmiş. Yani Türk milletinin zaferlerine de Atatürk'ün devrimlerine de şahit olmaya ömrü vefa etmiş.

Ahmet Haşim şöyle diyor yazdığı o mektupta: “Her ne kadar garip görünse de Anadolu Türkleri henüz ekme yapımından bile habersizdirler. Yedikleri mayasız bir yufkadır ki, ne olduğunu yiyenlerin midesine bir sormalı.” Sayın Celal Şengör de bu cümleleri alıntılıyarak sanki Anadolu'daki Türk insanı 1919'larda bile mayalı ekmeği bulamamış gibi konuşabiliyor. Ama bilmiyor ki mayanın bilimsel olarak keşif edilme tarihinden önce de Anadolu'daki Türkler de binlerce yıldan beri bu coğrafyalardaki uygarlıklar gibi şartlara göre mayalı ekme yapmışlardır. Ancak Ahmet Haşim'in o sözleri ve o sözleri alıntılıyanların öylesine tek taraflı bakışları var ki hem bilimsel açıdan hem de çok yönlü düşüncelerden uzaktırlar. Niye mi? Yukarıda da ifade etmiştim.

Büyük savaşlar vermiş olan insanlarımızın sanki o yıllarda Avrupa'da bile olmayan buzdolapları hatta derin dondurucuları bile vardı. Sanki elektrikleri bile vardı ve savaş yıllarında yaptıkları mayalı ekmeği buzdolaplarında muhafaza edip gerek duyduklarında yiyebileceklermiş gibi sürekli mayalı ekme yapmaları avantajlarına olacaktı. Sanki vatan ve bağımsızlık derdini bırakıp İstanbul beyzadeleri gibi ağızlarının tadını düşünüyorlardı. Elbette savaş yıllarında bulabildikleri un ve buğdayla mayasız ekme yapmalarının birden fazla önemli nedenleri vardı. O nedenlerin neler olduğu da konulara bilimsel olarak yaklaşabilenler açısından çok açıktır. Bunları bilim insanı kimliği taşıyanların düşünüp düşünmediğini ya da niye düşünemediklerini sorgulayarak düşünebilen insanların takdirine bırakmak gerekir diye düşünüyorum.

Atatürk bedenen yaşasaydı herhalde Celal Şengör'ün dönemin şartlarından gafilmiş gibi gereksiz ve yersiz olarak sürdürmeye devam ettirdiği o saçma açıklamalarına tepki verirdi. Bence Atatürk bedenen bugün aramızda olsaydı, ucu Türk mutfağına ve tüm Türkiye genelindeki Türk insanların ekşi mayalı ata ekmeğine de dokunan Celal Şengör'ün açıklamalarına kendisine özgü şekilde tepkiler gösterirdi.

“Anadolu Türkleri Mayalı Ekmek Bilmezdi” İddiası Neden Zırvalıktır?

Burada mümkün olmayan tek şey varsa bana göre o da medeniyetlerin beşiği olan Anadolu'da mayalı ekmeğin 1919'larda bile hiç yapılmadığını iddia etmek olur ki; bence sayısız medeniyetin kurulup yıkıldığı Anadolu coğrafyasında böyle bir şey iddia etmek teorik olarak bile sadece zırvadan ibaret olur. Hele de tarımın başlangıcına kadar uzanacak şekilde insanlık tarihinin başlangıcına uzandığı iddiasını kanıtlar niteliklerde tarihi bulgulara sahip Göbeklitepe, Karahantepe gibi ören yerleri varken; Anadolu insanının dünyanın en kanlı savaşlarının olduğu 1'inci dünya savaşı yıllarının 1919 yılında mayalı ekme yapamadığını iddia edebilmek tam bir zırvalıktır.

Mayasız ekmeği şartlara göre tercih etmek başkadır. Mayalı ekmeğe yapabilecek şartlar olsa bile mayalı ekmeğe sürecine gerek duymamak yine başkadır. Yani mayalı ekmeğe hazırlık sürecinin farkında olunmasına rağmen savaş yıllarında mayasız ekmeği yapmayı tercih etmekte çok başkadır. Dünyanın en büyük ilk kanlı savaşlarının getirdiği ağır şartlar altında insanların tahıl ürünleriyle, gıdalarla, ekmeğe yapıyla kısacası beslenme ile ilgili ne ağır sıkıntılar çekebildiği mantıksal çerçeveden düşünebilen herkesin zaten malumu olacaktır.

Ahmet Haşim'in o mektubu Manisa Milletvekili Refik Şevket beye gönderilmiştir. Evet, Ahmet Haşim tarafından yazılmış olan o mektuba doğru açılardan baktığınızda Anadolu insanının ne zorlu şartlar altında yaşamak zorunda kaldığını ve yıllarca süren savaşların etkisinde nasıl yaşama tutunmaya çalıştığını okursunuz. Ancak o mektubu okurken Anadolu Türklerine düşmanca ve önyargıyla bakarsanız aşağılamaya cüret edebilecek fikirler de üretip etrafa saçabilirsiniz. Bence akıllı başında olan bir insan o mektubu sorular çıkartarak zekasıyla okumalı ve çıkarttıkları sorular üzerine cevaplar aramaya çalışmalıdır. Ben böyle yapmaya çalıştım. Sizlere de tavsiye diyorum. Ve Ahmet Haşim'in mektubunda yazılanları okurken dönemin genel olarak ağır savaş şartlarına da hâkim şekilde hem tarafsız hem de önyargsız olarak konuları anlamaya çalışmanızı öneriyorum. Sonra da hem adalet gereği vicdanen hem de mantıken yine sorular çıkartıp sorgulamalar yapabilmemiz önemlidir.

Ahmet Haşim'in 3 Eylül 1919 tarihli mektubunda yer verdiği bazı cümlelerinin üstenci tavırlar içerdiği yorumunu yapacak olanlar da olabilir. Çünkü özellikle beslenme konusundaki cümleler genel olarak dönemin ağır savaş şartlarından gafilmış gibi kurulmuşa da benziyor. Dünya tarihindeki en büyük birinci savaşta hangi beslenmenin yeterli olması beklenebilir? Hele ki içerde ve dışarda dört bir tarafta düşmanlarla savaşan bir Osmanlı devleti ve Türk milleti varken... Elbette ki Osmanlı'nın Anadolu'daki insanları ihmal ettiğini, sadece savaşlar olunca Anadolu Türklerini hatırladığını ve yeterince Anadolu'ya bakıp önem vermediğini de hakkı olarak kabul edip elbette eleştiriler yapabiliriz. Yapılmalıdır. Ama ben Ahmet Haşim'in mektubunda yer verdiği Anadolu Türklerinin beslenmesiyle ilgili olarak Eylül 1919 tarihindeki yazılarını, tasvirlerini çok acımasızca ve dönemin şartlarından da gafilmış gibi yazılmış cümlelerden ibaret ifadeler olarak görüyorum. Dediğim gibi bunun nedenleri arasında dönemin ağır savaş şartları ve sürekli Anadolu'dan cephelere giden insanlarımızın yaşadıkları zorlukları göz önüne almamış olmakta vardır. Zaten savaş şartlarında ve buzdolabının Avrupa'da bile olmadığı dönemlerde mayalı ekmeğe yapabilen milletin savaşırken bazlama, lavaş ve yufka tarzında mayasız ekmeğe yapması her açıdan en akıllıca olanıdır.

Ahmet Haşim'in Anadolu insanının beslenmesiyle ilgili konuşurken veya yazarken dönemin ağır savaş şartlarını hiç düşünmeden acımasızca kullanabildiği ifadelerini esas düşünülmesi gerekenlerle beraber göz önüne almadan yazabilmiş olmasını da çok düşündürücü buldum.

Çünkü Ahmet Haşim, neden Anadolu insanının o halde tamamen perişan ve fakir olduğunu yeterince açmamıştır. Belki bilmesine rağmen asıl nedenlerden hiç bahsetmemiştir. Beklerdim ki o hali anlatan şair, yedek subay ve müfettiş olan Ahmet Haşim bu konularda eleştirilecekse Osmanlı'yı da eleştirsin ve mektubunda yer verdiği tüm meselelerle ilgili asıl nedenleri de yazsın. Bunu görevliyen yapmasa bile resmî görevi bittiginde şiirlerinde bile olsa yazmış olsun.

Anadolu insanı, Anadolu Türkleri yıllarca süren savaşlarda her cepheye binlerce, yüzbinlerce insanını savaşmaları için göndermiştir. Peki yıllarca süren savaşlarda geride kalan tarlaları, ocakları, küçük ve büyük baş hayvanları, evleri ve tabi ki kültürlerini bilen bilgelerine kısacası tüm varlıklarına ne olmuştur? Öz yurtları ne hale gelmiştir? Bunları kim sormuştur? Ahmet Haşim mektubunda bunlara niye değinmemiştir?

Yıllarca süren ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olan savaşlara kimi tarlasını ekecek erlerini, kimi gencecik evlatlarını göndermiş, kimileri bütün bir aile olarak cephelere savaşmaya gitmiştir. Birinci ve ikinci Balkan harplerinde savaşmıştır. Balkan harplerinin ne denli zorlu geçtiğini tarihçilerde iyi bilir. Çanakkale Destanı'nın neden destan olduğu ve ne denli zorlu mücadelelerle kazanılabildiği dünyanın bile malumudur. Çanakkale zaferi kazanılmamış olsa Türk milleti olarak ne tür facialarla karşı karşıya kalabileceğimiz ise zaten herkesin malumudur. Mustafa Kemal'in Çanakkale savaşındaki önemli başarıları aynı zamanda Kurtuluş savaşının kazanılmasına da etki etmiştir. Çanakkale zaferimiz olmasa İstanbul'un ve Trakya'nın durumu ne olurdu? Neler olabilirdi? Atatürk'ün "Geldikleri gibi giderler" sözünün ardında Çanakkale'deki binlerce şehidimizin, gazimizin de kanı, canı ve emeği vardır.

Çanakkale'deki askerlerimizin cephede ne yediklerini bilir misiniz? Anadolu insanı veya genel olarak milletimiz cephedeki askerlerine destek olmak varken kendilerinin ne yediğinin önemi olmuş olabilir miydi? Kendilerini mi yoksa önce cephedeki askerlerini mi düşünürlerdi?

Sayın Ülkü Menşure Solak'ın yazdığı kitaplardan biri olan Asker Sofrası isimli kitap Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde genel olarak Türk askerinin yani askerlerimizin hangi cephelerde neler yediğini veya ne zorluklar altında nasıl beslenmeye çalıştıklarını da kaynaklarla anlatan bir kitaptır. Kitabın 62'inci ve 63'üncü sayfalarında ekmeklerden bahsedilmektedir. Bu sayfalarda yer alan bilgilerden de anlaşılacağı üzere o dönemlerde ekmeklerin hem ekşi maya ile hem de mayasız olarak yapılabildiği belirtilmekte olup, kitabın 63'üncü sayfasında adına fodla denilen bir pidenin tarifi dönemin şartlarına göre uyarlanmış şekilde ekşi mayalı olarak verilmektedir. Kitapta Malazgirt savaşından itibaren Çanakkale savaşına kadar verilmiş kaynaklı bilgiler vardır. Ayrıca bu kitapta Balkan harpleri sırasında beslenme konusunun yanı sıra aşağıda da belirtecek olduğum Medine müdafaası sırasında çekirgelerle beslenildiğine dair yine kaynaklı bilgiler mevcuttur. ²

Asker Sofrası kitabında yer alan beslenmeyle ilgili bilgiler Çanakkale savaşına kadardır. Ancak burada yer alan bilgiler ışığında Osmanlı ordusunun tamamen dağıtılması, askerlerin silahlarının toplanması ve ordunun tamamen silah bırakması gibi ağır teslim şartlarının kabul edildiği Mondros Ateşkes Antlaşmasının detaylı içeriğini ve sonuçlarını da incelersek; Anadolu'da sıfırdan bir ordu kurup bu ordunun beslenmesini dünyaya meydan okuduğunuz savaş şartlarında temin edebilmenin ne denli zorlu süreçler meydana getirdiğini kavrayabiliriz. Bu zorlu süreçler belki de tarihte daha önce hiç yaşanmamış olan zorlu süreçlerdi. Nitekim Kurtuluş savaşı sırasında Türk askerlerinin günlük beslenmesi konusunda yaşadığı çok büyük sıkıntılar vardı. Ordumuzun donanımıyla ilgili olarak diğer konulardaki onca sıkıntısının yanında askerlerin beslenmesiyle ilgili olarak katlanılmak zorunda kalınmış olan sorunlar çok daha zorluydu. Özellikle Sakarya savaşındaki şartlar çok daha ağırdı. Bunları zaten tarihi iyi bilenler veya doğru kaynaklardan tarihi araştıranlar da bilir. Ve böylece şartların getirdiklerini beslenme açısından da öngörebilirler.

1'inci Dünya Savaşında doğu ve batı diye 2 ana cephe vardı diye geçiştirilebilecek savaş, esasen 10 cephede geçmiştir. Dolayısıyla aş-yemek konusunda da kültürel bilgilere sahip olarak nitelikli olan ve kendi kültürünü gelecek nesillere aktarması gereken tecrübeli Anadolu insanı da yuvalarından, ocaklarından ayrılıp 10 ayrı cepheye savaşması için gönderilmiştir. Sonrasın da ise yüzleşmek zorunda kaldığımız Anadolu'nun işgal edilme süreci ve Kurtuluş savaşına uzanan süreç meydana geliyor. Bunlar yıllarca ağır şartlar altında süren ve her açıdan insanları zorlayan savaşlar.

Kurtuluş savaşı öncesinde Anadolu Türklerinin de içinde olma ihtimali olan Fahrettin Paşa komutasındaki Osmanlı askerleri Medine'yi 2 yıl 7 ay mayalı ekmek yiyerek değil, çekirge yiyerek müdafaa edip kutsal emanetlerin düşman eline geçmesine asla izin vermemiştir. Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra ordusu terhis edilen, silahları elinden alınan ve tam anlamıyla teslim olan bir Osmanlı vardı. Ya da içerideki işbirlikçileriyle bir anlamda düşmana teslim edilen bir Osmanlı kalmıştı da diyebiliriz.

Dört bir yanda düşmanla savaşan Türklerin 26 Ağustos 1922 tarihine gelinceye kadar tekrar bir düzenli ordu kurabilmesi çok mu kolay oldu sanıyorlar? Ordu kurulsa da ayaklarında giyecekleri, ellerinde silahları mı vardı, cephane mi vardı? Düşman ikmal kuvvetleri kamyonlarla giderken, köylerinde mayalı ekmek yapmasını beklediğiniz analarımız tek tek sırtlarında ya da kağrı arabalarında top mermisi, cephane taşımakla meşguldüler. Anadolu'da zor şartlar altında toplanan bu Türk ordusu o dönemlerde ne yiyordu ne içiyordu hiç düşünmüyor musunuz? Bunları düşününce Ahmet Haşim'in mektubunda ifade ettiği ve Celal Şengör'ünde alıntılar yaparak Türk insanına alkışlatabildiği şu aşağıdaki cümleler ne kadar da anlamsızlaşıyor dimi? "Her ne kadar garip görünse de Anadolu Türkleri henüz ekmek yapımından bile habersizdirler. Yedikleri mayasız bir yufkadır ki, ne olduğunu yiyenlerin midesine bir sormalı. Anadolu Türklerinin karınları kurtlarla yüklü ve kanları bu kurtların salgıladığı parazitlerle dolu bulunuyor. Cinsi, yakın bir yok olma ile tehdit eden bu hâlin sebebi neymiş bilir misin? Beslenme eksikliği." -Ahmet Haşim

Peki Ahmet Haşim'in mektubunda yer almayan beslenme eksikliğinin asıl sebepleri neymiş ve ondan alıntılama yapanlar niye burada yer verdiklerimi de söylememişler? Bunu hiç düşünüp anlayabildiniz mi? Anadolu insanı Ahmet Haşim'in mektubunda tasvir edildiği gibi bakımsız olarak savaşlarla, acılarla, üzücü aile kayıplarıyla yaşamaya çok mu meraklıydı? Elbette hayır! Anadolu Türkleri tarlasını ekebilen ocağını tütüren, ekmeğini aşını yapıp pişiren erlerini milyonlarca insanın öldüğü 10 ayrı cepheye göndermişti. Niye gönderilmişti? Sadece savaşlarda mı hatırlanıyorlardı? Ve hatırlandıklarında da vatanları için ellerinde neyi var neyi yok paylaşmaktan gocunmayan bir millet değil miydi Anadolu insanı?

1919 yılında Ahmet Haşim veya Alman doktorlar Anadolu'ya gelsin de dönemin kanlı savaşlarının getirdiği şartları, o insanların yaptığı fedakarlıkları görmezden gelircesine sadece geride kalan neticeye bakarak insanların perişan halini acımasız sözlerle yazıp gösterebilir ama ihmallere dayanan asıl nedenlerle ilgili hiç yazıp konuşmasınlar diye mi tarihin her döneminde fedakârlık yaptı bu insanlar? Orduların bile beslenemediği o yıllarda Anadolu Türkleri hakkında Ahmet Haşim'in beslenme eksikliği konusunda asıl gerekçelere odaklanmaksızın acımasızca sözleri mektubunda yazmış olması için mi Anadolu insanı cephelere gitti? Yukarıda da dediğim gibi madem ki müfettiş, yedek subay ve şair olan Ahmet Haşim acımasızca ifadelerle yer vererek o mektubu yazmıştı. O zaman aynı Ahmet Haşim, o mektupta yer verdiği ifadelerinin tamamından yola çıkarak sorulması gereken bütün soruları sorup cevaplarını da neden sonuç şeklinde yazmalıydı. Yazacağı cevaplarının ucu eleştirel anlamda Osmanlı Devleti'ne ve onun yüzyıllar boyunca Anadolu'daki insanlarla ilgili politikalarına uzanıyor da olsa bunu yapmalıydı. Müfettiş, yedek subay ve şair olan Ahmet Haşim'in o mektupta yazdıklarının tüm olası nedenlerini vefat ettiği 4 Haziran 1933 tarihine kadar açıkça yazması sizce de gerekmez miydi? Benim bakış açıma, düşünce ve sorgulama anlayışıma göre gerekirdi. Bunla ilgili Ahmet Haşim tarafından yazılmış ve benim atlamış olduğum bir kaynak bulanlar olursa bana da iletmelerini rica ediyorum.

Ahmet Haşim'in eksik konuları tamamlamadığı o mektubundan tek taraflı ve dar bir bakış açısıyla yola çıkarak ne elde edilebilir? Yoksa o mektupta eksik olanları hiç düşünmeden ucu Türk mutfağına ve Türk ekmek kültürüne dokunacak sözleri Celal Şengör de bugünlerde edebilsin diye mi Türkler olarak yıllarca her cephede savaşmış?

TRT yapımı olan Kurtuluş dizisinin tarihi gerçeklerle Turgut Özakman gibi önemli isimlerin büyük emekleriyle yapılmış bir eser olduğunu bilenler bilir. Orada ordunun halinden ve eksik donanımlarından sürekli şikâyet edip Mustafa Kemal Paşaya ve İsmet Paşaya karşı ordu içinde propaganda söylemleri yayarak orduda ikicilik çıkarmaya çalışan ve bu gibi nedenlerden ötürü de 1.Ordudaki görevinden alınan Ali İhsan Paşa vardı. Kaynaklardan araştırmak isteyenler için tam adı Ali İhsan Sabis'tir.

Ahmet Haşim'in beslenme konusunda mektubunda yer verdiği cümlelerine ve Celal Şengör'ün o mektuptaki cümleleri alıntılanmasına her baktığımda aklıma Mustafa Kemal Atatürk tarafından görevden alınan işte o Ali İhsan Paşa geliyor.

Tarihin o zor dönemlerdeki ağır şartları yeterince göz önüne almaksızın önyargılı olabilecek şekilde Ahmet Haşim'in sözlerini günümüzde alıntılayan tanınmış bilim insanı kimliği ile Sayın Celal Şengör bile olsa; konulara geniş bir çerçeveden baktığımda onun sözlerinin bile ne kadar anlamsız ve saçma kalabildiğini fark ediyorum.

Çetin savaşların yaşandığı o dönemde yiyecek besin, ekme bulmuşlar da buldukları ekmeğin mayalı mı mayasız mı olduğunun şikayetini yapmışlar. O ekmeklerin taş gibi kup kuru olanlarıyla askerlerimiz cephelerde düşman karşısında yeri geldi ayağında çarık olmadan, yeri geldi tüfeği olmadan, tüfeği olsa mermisi olmadan süngüleriyle günlerce mücadele ederek vatanlarını koruyup kurtardılar.

Bunlar da o savaş yıllarında mayalı ekme yapılmadığından, mayalı ekmekten haberdar olunmadığından ve besin yetersizliğinden mektup yazarak şikâyet etmişler. Bunları önyargılı taraflı yorumlarla alıntılayanlar da günümüzde asıl nedenleri görmezden gelerek insanlara aktarıyorlar. Efendiler! Lütfen tarihi sorgulayarak okuyunuz, düşünerek araştırınız ve hatırlayınız. Türk milleti o dönemlerde ordusundaki askerlere hangi besinleri hangi şartlar altında nasıl verebildi? Düşünmeden, sorgulamadan kendi süzgecinizden geçirmeden tarihi sadece tek taraflı bakabilenlerin aktardıklarından ibaret zannederseniz; mayalı ekmekten bile o yıllarda haberdar olunmadığı gibi bir saçmalığa Sayın Celal Şengör gibi takılıp kalabilirsiniz.

O dönemlerde Medine'yi çekirge yiyerek müdafaa edenler bile vardı. Köylerde tarladan sofraya varıncaya kadar her işi yapan tecrübeli Anadolu insanının bile neredeyse hepsi cephelere gitmek zorunda kaldı. Beyefendilerin şikayetleri 1919'da Anadolu'ya gittiklerinde ekme ama mayalı ekme bulamamış. Bulsalar da nedenlerini düşünmeksizin buldukları ekmeğin neye benzediğinden en acımasız cümleler kurarak şikâyet etmek dertleri olmuş bu İstanbullu asil beyzadelerinin! O yıllarda Anadolu'da Ahmet Haşim'in ziyaret ettiği köylerde mayalı ekme bulamamış olması Anadolu Türklerinin mayalı ekme yapmadığı, mayalı ekmeği yapmayı bilmediği anlamına asla gelmez. Bunun nedenlerini örneklerle yukarıda da anlattım. Buradan yola çıkıp bunlardan şikâyet edip acımasızca sözler söylemiş olanları veya yazmış olanları alıntılayanlar hiç düşünmüyorlar mı? Genel olarak burada ifade ettiklerimi hiç mi sorgulamıyorlar?

Nedenlerini hiç yazmadan anlatmadan en acımasız şekilde tasvir etmeye çalıştıkları o Anadolu Türkleri, Türk ordusuna varını yoğunu verip 26-30 Ağustos zaferlerini kazandıran en önemli faktördür. Ne yazık ki bazıları halen kasıtlı olarak ya düşünemiyorlar ya da düşünmek istemiyorlar.

Şunu da söylemeden olmaz: Evet, Osmanlı Devleti yıllarca Anadolu insanını unutmuş ve okuma yazma konusu dahil eğitimleriyle yeterince ilgilenmemiştir tespiti de doğru ve haklı bir eleştirinin gereğidir. Yukarıda da belirttiğim gibi Ahmet Haşim'in de açık yüreklilikle ve samimi olarak mektubunda yazdıklarının asıl nedenleri üzerine yazılar yazıp insanlara anlatması gerekirdi.

Neden bunu yapmadığı, mektubunda neden sadece acımasız sözlerle şikayetlerin yer aldığı ve neden şikayetlerinin sebepleriyle ilgili vefatına kadar hiçbir çalışma yapmadığını da düşünüp sorgulamamız gerekir.

Osmanlı Devleti'nin eleştirilmesi gereken ve hatta büyük dersler alınması gereken yanlışları, hatalı politikaları olmasaydı zaten duraklama-gerileme ve dağılma dönemlerine hiç girmemiş, dolayısıyla da yıkılmamış olurdu. Bu konularda önyargılı olmayacak şekilde çalışmalar yapmış olan Halil İnalçık gibi, İlber Ortaylı gibi tarihçiler varken Celal Şengör'ün Ahmet Haşim'in tek taraflı bakış açısına sahip şikâyet mektubundan yola çıkarak yorumlar yapması tarihin de yanlış ve taraflı bakış açılarıyla önyargılı şekilde anlaşılmasına neden olabilir.

Tüm o unutulmalara, ihmal edilmişliklere rağmen Anadolu insanının yıllarca süren savaşlarda yine de her türlü fedakarlığını vatanı için gösterdiği de bir hakikattir.

Aynı insanlarımız Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde zaferlerin kazanılıp Türk milletinin hür ve bağımsız olması için elinden geleni yaptı. O insanlarımız varını yoğunu da fedakârca ordusuna vermekte tarihin hiçbir döneminde tereddüt etmemiş olduğu gibi; o yıllarda da tereddüt etmemiştir. Böylece Ahmet Haşim'in mektubunda anlattığı o insanlar tüm o ağır şartlara rağmen zaferin kazanılıp bugünkü Türkiye'nin kurulmasını sağlamışlardır. Ahmet Haşim'in mektubunda tasvir ettiği o Anadolu Türkleri, kağıt ile kamyonu yenmesini de bilmişlerdir.

Anadolu Türkülerinin çektiği cefaları iyi bilmeyenler ya da görmezden gelenler; 1. Dünya savaşında 10 ayrı cepheye Anadolu'dan giden insanların kimler olabileceğini hiç düşünmeyenler sadece Ahmet Haşim'in mektubuna bakarak tarih 1919'a geldiğinde kendilerince bir Anadolu insanı portresi çizebilirler. Çünkü o zaman çizebilecekleri Anadolu insanı portresi de varını yoğunu dünyanın en kanlı ilk savaşında feda etmiş olan bir Anadolu insanı portresi olacaktı. Ama haklarında perişan, fakir veya zavallı nitelermeleri yapılabilen o dönemin Anadolu insanının eksik beslenmesinin en büyük nedenleri arasında milyonlarca insanın öldüğü savaş gerçeğinin olması hakikatini de asla görmezden gelmemek gerekir. Tarlalarını ekecek ocaklarını tütürecek insanları, aileleri cephelere gönderen Anadolu Türklerinin temizliklerine dahi imalı olarak laf etmeye çalışmak dönemin şartlarını ve yaşanan acıların psikolojik boyutunu bile anlayamamak olur.

İşgal altında düşman kuvvetlerinin Anadolu köylerinde sivil insanlarımıza yaptığı zalimlikleri, katliamları, ahlaksızlıkları ve mezalimleri bilmiyor musunuz? O zalimce mezalimlerin mahiyetlerini bilmiyor, neden olduğu acıları hiç mi kestiremiyorsunuz? Malına, canına ve dahi namusuna göz dikilmiş Anadolu insanının düzenli ordu mu yoksa haydut mu oldukları belli olmayan işgalciler tarafından uğradığı o ağır zulümleri, zor ve acı şartlar altındaki durumları göz ardı mı ediyorsunuz? Bunları göz ardı edercesine yazılabilen veya söylenebilen ifadeleri nasıl tek taraflı bakış açılarıyla ele alabiliriz?

Tüm bunları açıkça çok yönlü olarak ele alıp dile getirmeden acımasızca tek taraflı bakış açılarıyla konuya yaklaşmaktan çekinip utanılması gerekir. Kimse unutmasın ki Osmanlı döneminde de olmak üzere birçok kez hor görülmüş olan Anadolu Türkleri, her şeye rağmen Türk milletine Türkiye Cumhuriyeti'ni kazandırdığı gibi; aynı zamanda dünyada eşi benzeri olmayan zaferleri ve devrimleri de milletimize kazandırmıştır.

Ahmet Haşim'in eksik olan o şikâyet mektubu mevcut haliyle Celal Şengör gibi bilim insanları tarafından bile alıntılansa tüm burada yer verdiğim eksikler de dile getirilip o mektuba ek olarak eklenmediği sürece bilimsel açıdan hep eksik kalacaktır. Eksikler tamam edilmeden Anadolu insanı için çizilecek portreler de her zaman dar bir açıdan bakılmış olarak çizilmiş portrelerden ibaret olur. Geniş bir açıdan dönemin ağır ve zor savaş şartlarına bakılmadığı sürece; Anadolu insanının savaşla beraber yaşadığı sıkıntılar, zulümler ve acılar göz ardı edildiği sürece; söz konusu şikâyet mektubuna dayanılarak ne kültürel anlamda ne de bilimsel olarak herhangi bir portre asla çizilemez.

Cumhuriyetimizin Yüzüncü Yılı Kutlu Olsun

Türkiye Cumhuriyeti, makamlarından, mevkilerinden ve rütbelerinden vazgeçebilenler tarafından kurulmuştur. Büyük zorlukların üstesinden gelinerek kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin 100'üncü yaşı kutlu olsun.

Manda ve himayeyi kabul etmeyen, Sevr anlaşmasını elinin tersiyle iterek dayatmalara boyun eğmemiş olan ve bir milleti tüm olumsuz şartlar altında tekrar diriltiren Cumhuriyetimizi kurmuş olan başta Gazi Mareşal Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere zaferde emeği bulunan herkesi saygı, minnet ve rahmetle anıyorum.

Depremler de dahil olmak üzere bu yüzyılda milletçe yaşadığımız acıların benzerlerini Cumhuriyetimizin gelecek yüzyıllarında bir daha yaşanmamasını gönülden dilerim. Bilimin ışığında huzur ve refah gelecek yüzyıllarda aziz milletimizle beraber olsun.

Bugünlerde coğrafi işaretli ürünlerimizden tutunuz da coğrafyalarımıza, yörelerimize özgü olarak tescil edilen yemeklerimiz de dahil olmak üzere, Türk mutfağı için geçmişten günümüze kadar yapılan, yapılmış olan ve gelecekte de yapılacak olan hemen hemen her çalışmada tarihi zaferlerimizin ve o zaferleri kazanmamızı sağlamış olan şehitlerimizin, gazilerimizin, kahramanlarımızın asla görmezden gelinemez olan çok büyük emekleri ve katkıları bulunmaktadır. Türk aşçıları olarak hepsine minnettarız.

Türkiye Cumhuriyeti ile sonsuza dek payidar ol Türk mutfağı...100'üncü yılımız kutlu olsun! Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte nice yeni yüz yıllara Türk mutfağı!

Ne Mutlu Türk'üm Diyene! Ne Mutlu Türk Mutfağı Diyene!

Tolgahan Gülyiyen

Dünya Türk Mutfağı Akademisi – Türk Mutfağı Hareketi

Kurucu Başkanı

Celal Şengör'ün ifadeleri: ¹ <https://youtu.be/VhY2-AVFidc>

Ülkü Menşure Solak / Asker Sofrası Kitabı: ² (Ekmekler için sayfa: 62, 63, 64, 65, / Plevne Müdafası için sayfa: 94, / Balkan Harbi için sayfa: 94, / 1.Dünya Savaşında Osmanlı Askerlerinin Yiyecekleri için sayfa: 94, / Kafkasya Cephesi ve Sarıkamış Müdafaası için sayfa: 99, / Medine Müdafaası için sayfa: 107, 108, 109.)

AHMET HAŞİM'İN 3 EYLÜL 1919 TARİHLİ MEKTUBU

“Sevgili Refik,

İhtimal sana fazla yazıyorum. Fakat ben bundan memnunum. Bulduğum noktalardan sana doğru uçtuğum bu mektuplarla pervaz-ı evraktan oluşmuş ve bütün mesafeler boyunca sürekli maddi ve manevi bir bağ ile kendimi sana bağlı tutmak istiyorum. İletişimimizin bu gidişatı seni bunaltıyor mu? geçen mektubumu Niğde'den yazmış ve o mektubu gönderdikten sonra sancağın bütün kazalarını teftişe çıkmıştım. Yirmi gün süren ve nice bağ ve bahçe safalarına rağmen ruhumda hiçbir hakiki lezzetin hatırasını bırakmayan bu devrenin sonunda bu ikinci mektubu gene Niğde'den yazıyorum. Gördüğüm Anadolu hakkında bilmem sana ne yazayım?

Öncelikle bu bölgede kimler yaşıyor? görülen harabelerin yapıcısı hangi cins yaratıktır?

Bunu, köy ve kasaba diye gördüğümüz renksiz harabe yığınlarına bakıp anlamak asla mümkün olmamıştır. Anadolu köylüsünü sınıflandırmada karıncalar cinsine ithal etmeli fikrindeyim. Gündüz ağaçsızlıktan dolayı müthiş bir güneş altında yanan ve gece en güzel yıldızlar altında bütün böceklerinin sonsuz sesleriyle uzanıp giden bu araziden herhangi saat geçilmiş olsa yalnız yiyeceğini tedarikle meşgul, "gıda" sabit fikirliliğiyle sersemleşmiş, neşesiz ve yorgun bir insanıyetin zor çalışma şartlarına tesadüf olunur. Sanki cehennemi bir fırın karşısından yeni ayrılmış gibi yüzleri kıpkırmızı, dudakları çatlak, elleri kuruyup siyahlaşan bütün bu insanlar ya gıda maddesini biçmekle, ya onu taşımakla, ya onu savurmakla veyahut onu metharlarına doğru çekip götürmekle meşgul görünür. Tıpkı karıncalar gibi, tıpkı karıncalar gibi.

Fakat boğazlarının karına olarak aklın bütün maharetlerini ret ve iptal eden bu adamların boğazı da memnun etmekten pek uzak buldukları, en zenginlerinin evinde geçirilen bir gecenin sabahında, nefis bir yemek diye sofraya getirilen suyla pişmiş uğursuz bir fasulyanın barsaklarda sebep olduğu gazlar ve ısıraplar ile uyanılıp da anlaşıldığı zaman, bu akılsız kardeşlerin maksatsız hayatına, boşa giden üstün gayretle çalışmalarına karşı derin bir elem duymamak mümkün değildir.

Refik; Ankara'da, Almanya imparatorunun Anadolu hastalıklarını tetkik etmek üzere gönderdiği bir tıp heyetinin bazı büyük rütbeli ileri gelenleriyle görüşüm. Bunlar, bir seneden beri her gelen hastayı ücretsiz muayene etmek ve mümkün olduğu kadar incelemelerini sıhhatli kişiler üzerinde (mekteple talebesi gibi) yapmak suretiyle şunu anlamışlardır ki, Anadolu Türklerinin karınları kurtlarla yüklü ve kanları bu kurtların salgıladığı parazitlerle dolu bulunuyor. Cinsi, yakın bir yok olma ile tehdit eden bu halin sebebi neymiş bilir misin? beslenme eksikliği.

Her ne kadar garip görünse de Anadolu Türkleri henüz ekmek yapımından bile habersizdirler. Yedikleri mayasız bir yufkadır ki, ne olduğunu yiyenlerin midesine bir sormalı. İstisnasız nakil araçları kağnıdır.

Ellerinde esir olan öküzler ve bu türden hayvanlar için en zalim düşüncelerin bile icadından aciz kalabileceği -bununla beraber ağır, dar ve maksada gayr-ı salih bu alet- hiç şüphe yok ki, taş devri keşfi ve aletlerindedir. kağnı bir araba değil, fakat, hayvana yapışıp onun hayat unsurlarına hortumunu sokan ve bu suretle kanını ve canını çeken bir canavardır. Uzaktan görüldüğü zaman heyet-i umumiyesiyle bir arabadan ziyade büyük ve korkunç bir karafatma hissini veren tarihe aşına bir göz için üzerindeki uzun değneği ve ayakta duran arabacısıyla dara ve keyhüsrev devirlerine ait taşlar üstünde çizilmiş ilkel arabaları hatırlatan bu kağnıların boyunduruğu altında masum hayvanların çektiği azabı gördükçe, onu sevkeden sakin köylünün insanlar gibi bir ruhu olup olmadığından şüphe ettim.

Anadoluluların becerikliliği ancak öküz tezeğini kullanmakta ve onu kullanılmaya uygun bir hale sokmak için buldukları çarelerin çeşitliliğinde görülür. Tezeğin bu adamlar nezdindeki kıymeti hayret vericidir. Sürüler meraya çıkarken veyahut akşam şehre girerken kadın ve çocuk, gözleri nurlu bir noktaya cezp edilmiş gibi, öküz kışlarından bir saniye dikkatlerini ayırmayarak ve yüzlerce rakipten geri kalmak korkusuyla seri adamlarla koşarak, öküz götünden düşen en ufak bok parçasını toplamak üzere dirseklerine kadar bulaşık elleri ve hırstan gözbebekleri fırlamış gözleriyle yere kapanırlar.

Bu boklar toplanır, sepetlere doldurulur, evlere cem ettirilir ve nihayet bir altın mayası yoğurur gibi, altın gerdanlıkları genç kadınlar beyaz kollarıyla onu yoğururlar ve muntazam yuvarlaklar haline koyup kurumak üzere duvara yapıştırırlar. Anadolu'nun duvarları bu öküz pislikleriyle sıvalıdır. Bütün havalarında o hoş koku solunur. Yemekleri, sütleri, ekmekleri hep tezek dumanının kokusuyla ele alınmaz bir haldedir. Eski mısırlılardan ziyade Anadolu'da apis öküzüne hürmet etmeliydi. Öküz, burada hayatının genelini zenbereğidir.

Evlerine gelince, onlar da öyle: duvarlar yontulmamış alelade taşların, çalı çırpının, leylek yuvasında olduğu gibi, gelişigüzel dizilmesinden hasıl olmuştur. Baca nedir, bilir misin? dibi kırık bir testi. Kızılırmak civarında, büsbütün ev inşasından da feragat ederek, toprağın maddesel özelliğinden yararlanarak dağları oymakla vücuda getirdikleri mağaralar içinde kuşlar gibi yaşarlar. Nevşehir'den yarım saat beride güvercinlik adında kovuklardan oluşan bir köy vardır ki, hakikaten ancak bir güvercinlik olmaya yakışan bir köydür. Anadolu, külliye temizlikten mahrumdur. Sakallı celal'in dediği gibi en nefis bir icatları olan yoğurt bile pislik mahsulünden başka bir şey değildir. Kaynamış süte kirli bir demir parçası yahut eski bir gümüş para atılsa sütün derhal yoğurda dönüşeceğini sen de bilirsin.

Anadolu, hemen bir uçtan bir uca firengilidir. Anadolu'nun güzelliği de bozulmuştur. Bir köy, bir kasaba veya bir şehrin kalabalığına bakılsa, şehrin kalabalığında o kadar topal, topalların o kadar çeşitlisi, o kadar cüce, kambur, kör ve çolak görülür ki, insan kendini eşyanın şeklini bozan dışbükey bir camla etrafa bakıyorum zanneder. Bununla birlikte güzel oldukları zaman da güzelliklerinin emsalsiz olduğunu itiraf etmeli. Siyah, derin ve titretici gözlerle insana bakan şalvarlı, düzgün ölçülü Anadolu kadınları; sizleri nasıl unutacağım? gençleri, insanın bazen en mükemmel bir örneğini temsil ederler. Fakat, bunlar, nadirlerdendir., refik.

Anadolu hakkında sana daha çok yazacak şeyler varsa da mektuba gülünç bir makale süsü vermemek için bu konuyu burada kesiyorum. Anadolu seyahati artık benim için nihayet buluyor demektir. Bundan da üzgün değilim. Niğde teftişi son bulmuştur. İaşe heyet-i teftişiyesine girdiğim günden beri kazandırmış olduğum tutar iki bin liraya varmıştır. Benim zararım ise pek çoktur. Öncelikle sağlığım bozuldu. Hayli keçi eti yedim. Birçok da gereksiz masraflar ettim ve rahatımdan da birçok şey kaybettikten sonra yerimden de oldum. Yakında, belki, üç gün sonra İstanbul'a gidiyorum."

Ahmet Haşim

3 Eylül 1919

Yasal Uyarı: Eser sahibinin izini olmaksızın sitemiz üzerindeki tüm içeriklerin tamamının veya bir kısmının kötü niyetli kişilerce herhangi bir şekilde çıkar elde etme amaçlı olarak kullanımı uluslararası yasalar çerçevesinde suç teşkil etmektedir. Sitemizde yer alan tüm içeriklerin ve projelerin yasal telif hakları ilgili kanunlar çerçevesinde kurumumuza aittir. Yasalar çerçevesinde yüz kızartıcı suçlar arasında bulunan fikir ve sanat eseri hırsızlığı gibi konularda suç teşkil edecek bir eylemde bulunmadan önce lütfen bu konular ile ilgili olarak [yasal uyarılar](#) kısmını ve bulunduğunuz ülkelerde geçerli olan ilgili konudaki uluslararası yasaları titizlikle okuyunuz.

Legal Warning: The use of all or some of the content on our site by malicious people for any purpose without the permission of the author is a crime within the object of international laws. Legal copyrights of all content and projects on our site belong to our institution within the object of relevant laws. Before taking any action that will constitute a crime, such as the theft of intellectual and artistic works; please carefully read the [legal warnings section](#) regarding these issues and the relevant international laws in the countries you are in.

Yasal Uyarı: Eser sahibinin izini olmaksızın sitemiz üzerindeki tm içeriklerin tamamının veya bir kısmının kt niyetli kişilerce herhangi bir şekilde ıkar elde etme amaçlı olarak kullanımı uluslararası yasalar çerçevesinde suç teşkil etmektedir. Sitemizde yer alan tüm içeriklerin ve projelerin yasal telif hakları ilgili kanunlar çerçevesinde kurumumuza aittir. Yasalar çerçevesinde yüz kızzartıcı suçlar arasında bulunan fikir ve sanat eseri hırsızlığı gibi konularda suç teşkil edecek bir eylemde bulunmadan önce lütfen bu konular ile ilgili olarak [yasal uyarılar](#) kısmını ve bulunduğunuz lkelerde geerli olan ilgili konudaki uluslararası yasaları titizlikle okuyunuz.

Legal Warning: The use of all or some of the content on our site by malicious people for any purpose without the permission of the author is a crime within the object of international laws. Legal copyrights of all content and projects on our site belong to our institution within the object of relevant laws. Before taking any action that will constitute a crime, such as the theft of intellectual and artistic works; please carefully read the [legal warnings section](#) regarding these issues and the relevant international laws in the countries you are in.
